

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katja Kac

**Laž laže -
kulturološki vidiki laži in laganja**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Katja Kac

Mentor: doc.dr. Mirt Komel

**Laž laže -
kulturološki vidiki laži in laganja**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Hvala vsem, ki ste z mano trli miselne orehe.

Laž laže - kulturološki vidiki laži in laganja

Diplomsko delo zaobjema različne kulturološke vidike laži, ki se kot take producirajo na ravni govora. Čeprav so laži v odnosu do resnice razumljene kot diametralno nasprotna zadeva pa pričujoče diplomsko delo pokaže, da imajo nekatere laži družbeno konstitutivno funkcijo in da je mogoče iz laži razbrati presežni pomen, s čimer zavrne tezo, da se resnica in laž izključujeta. V drugem delu diplomske naloge z osredotočenjem na polje političnega nujno trčimo na problematizacijo odnosa med resnico in politiko ter dejstvom in mnenjem. Možnost ustvarjanja in izjavljanja mnenj pa predpostavljamo kot temelj političnega življenja. Za razumevanje tega se na določenih točkah opremo na različna pojmovanja resnice in retorike. V ta namen uvedemo artikulacijo Hannah Arendt skozi prikaz stičišča, v katerem laž nastopi v funkciji potvarjanja resnice. V podtonu diplomske naloge se nam prikaže kronološki razvoj laži in njena manifestacija ter proti koncu tudi pojavnosti in pomen slednjih, ki kažejo, da v kolikor se dejstva z lažjo spremenijo, pride do točke destabilizacije političnega življenja.

Ključne besede: resnica, laž, označevalec, retorika, manipulacija.

The lie lies - cultural aspects of lies and lying

Thesis encompasses various culturological aspects of lies, which are, as such produced at speech level. Even though lies are considered to be diametrically opposed to the truth, present thesis shows, that some lies have socially constitutive function and that lies help us reach beyond meaning and overthrow the notion, that the truth and the lie are mutually excluding. In the second part of the thesis, where the focus is on the field of politics, we face the problematization of the relationship between the truth and politics, fact and opinion, and the possibility of forming the latter we set as the basis for political life. For the sake of better understanding we leaned on different comprehension of the truth and the rhetoric, we introduced Hannah Arendt's articulation through junction points where lie takes the function of falsifying the truth. The undercurrent of the thesis also shows the chronological development of lies and its manifestations, occurrence and the meaning of the latter, which show, that if the lies are used for changing facts, that can lead to the point of destabilizing political life.

Key words: lie, truth, signifier, retotics, manipulation.

Kazalo

1 Uvod: kako misliti laž	6
2 Uvertura k lažem	8
3 Jezik je jezik.....	8
3.1 [Jaz] lažem.....	12
4 Resnica – Politika – Laž.....	13
4.1 Tisti, ki meni.....	14
4.1.1 Oblast(i) govori(ti) laži.....	17
5 V pasteh potvarjanja »dejstvene resnice«.....	21
5.1 Augmentacija dejstev	22
6 Biti samoprevara(n)	24
7 Sklep: laž laže	26
8 Literatura.....	28

1 Uvod: kako misliti laž

Laž in laganje sta stalnici, ki sta oblikovali in oblikujeta zgodovinska obdobja, znotraj njih pa formirata tako družbena kot individualna razmerja. A o laži kot taki ni mogoče govoriti in razglablјati, če se ne dotaknemo tudi koncepta resnice, čemur se, v pričujočem diplomskem delu ne bomo mogli, niti poskušali izogniti. Preko resnice in laži kot jezikovne prakse se oblikujejo odnosi moči, pri katerih ima veliko vlogo proizvodjanje laži v polju političnega, posledično pa tudi njegove implikacije na individualno. Laž se v političnem polju manifestira na različne načine; preko govorni(ški)h praks v smislu retorike, manipulacije s strani medijev in organiziranih laži. Moralno gledano, veljata laž in laganje za nekaj nesprejemljivega, vrednega kaznovanja. Že sama (religiozno) moralna (na)vodila – ki naj bi bila t. i. ideali, h katerim naj bi strmeli, zavračajo in zaničujejo laž. Če pa se od moralnega vrednotenja laži odmaknemo, pojavne oblike delujejo ne samo destruktivno, temveč lahko pripomorejo k ohranjanju stabilnosti in so nujen element, ki ga potrebuje družba za samo funkcioniranje. Iz napisanega lahko zaznamo, da družbeno relevantna ni samo negativno vrednotena/konotirana laž, temveč je laž vse prej kot ne-kompleksen dejavnik, ki vpliva na družbene odnose in odnose moči.

S strukturo in artikulacijo celotnega diplomskega dela se bomo poskušali znebiti okov negativne konotacije in obsojanja laži ter jo čim bolj objektivno predstaviti kot vseprisoten družbeni dejavnik. V ta namen se bomo osredotočili predvsem na pozicijo oziroma vprašanje, kakšno mesto zaseda laž v primežu med (ne)znanjem, mnenjem in samoprevaro.

Skozi intertekstualen študij in analizo sekundarne literature ne bomo podali njene rekonceptualizacije, temveč bomo poskušali podrobneje spoznati in razumeti različne načine njenega proizvodjanja in pojavljanja ter doumeti kakšne so njene posledice predvsem v polju političnega. Poleg tega pa bomo za razumevanje laži del diplomske naloge namenili tudi pojmovanju resnice, saj resnica in laž vedno nastopata v določenem odnosu. Za doseganje slednjega bomo v skladu s predpostavko, da z jezikom konstruiramo realnost, izhajali iz filozofskih in kulturoloških pogledov na laž/laganje in resnico. S kulturološkim pristopom želimo preko študija Lacanovih, Zupančičevih in Arendtovih teoretičnih tez ter dognanj odgovoriti na vprašanje, ali je laž diametralno nasprotna resnici, ter ali/in kako je laž prisotna v vsaki pori in razpoki družbenega – kaj jo legitimira, s poudarkom na polju političnega. Osredotočili se bomo torej na prakso govora in poskusili odgovoriti na raziskovalno

vprašanje, ki se glasi: Kako se laž na ravni govora formira kot sredstvo manipulacije in ustvarjanja vtisov ter vzvod moči.

Širina teme od nas zahteva, da se omejimo na določeno področje izjavljanja laži, za kar smo izbrali polje političnega. V ta namen bomo na začetku predstavili pojmovanje jezika od de Saussura, ki jezik razume kot sistem znakov, sestavljen iz označenca ter označevalca, do Lacana, ki to tezo ovrže in predpostavi, da jezik sestoji iz označevalcev. Sama struktura jezika nam bo pomagala pri razumevanju načina vzpostavljanja laži kot resnice ter različnih načinov njenega proizvodjanja, pri čemer ima pomembno vlogo subjekt izjave in izjavljanja, ki bo služil kot pot do razumevanja Paradoksa lažnivca. V nadaljevanju bomo temelječ na teoretičnih izhodiščih Hannah Arendt poskusili preko konflikta med filozofom in državljanom zaobjeti razmerje med resnico in politiko ter točko, v kateri kot sredstvo prikrivanja/spreminjanja resnice nastopi laž, hkrati pa bomo skozi razlago omenjenega razmerja prikazali kronološki razvoj manifestacije laži in pasti, ki prežijo na politično v današnjih družbah.

2 Uvertura k lažem

Ker je o razumevanju in (ob)sodbi laži napisano veliko, bom podala širšo definicijo laži, ki nam bo služila na eni strani kot možen način kako misliti laž, na drugi strani pa referenco, od katere se bomo odmaknili ter pokazali, da je laž potrebna za funkcioniranje družbe.

V najširšem destruktivnem oziroma negativnem smislu je laž jezikovna praksa, za katero je značilno »zavestno zavajanje drugega z namenom, da mu naredimo škodo« (Trček v Karačić 2009, 71). Povedano drugače; z izrekanjem laži želimo zavajati v zmoto na način, da prejemnik informacije to sprejme kot edino resnično, za doseganje lastnega cilja, ne glede na posledice, ki jih pri njem povzročimo. Pri omenjenem je pomemben trenutek oziroma dejanje *zavajanja*, ki mu moramo nameniti nekaj pozornosti, saj lahko zavajamo z netočno ali resnično izjavo. Odnos med zavajanjem in laganjem ni popolnoma sinonimen, saj je vsako laganje zavajanje vsako zavajanje pa ni nujno laganje; zavajamo lahko tudi z resnico (misliti resnico), ki je (lahko) zaradi pomanjkanja vednosti neresnična (Karačić 2009, 71–72). To tudi pojasni, zakaj je laganje težko zaznati.

»Actus non facit reum nisi mens sit rea« – dejanje ne naredi osebe »krive« če niso »krive« tudi misli. Namen zavajanja je torej formiran pred dejanjem in se mora z njim ujemati, da lahko govorimo o laži (Eekhoorn in J. Graafland 2011, 361). Če torej strnemo je »skupni imenovalac negativno konotiranih definicij laži in laganja številnih avtorjev izpostavljanje momenta namere pri zavajanju, in sicer v smislu zavednega prizadevanja prepričati nekoga, da bi verjel nekaj, kar ni res, oziroma da bi verjel nekaj na način, na kakršnega želimo nekaj predstaviti, in ne na način, ki predstavlja dejansko značilnost/stanje zadeve« (Karačić 2009, 72).

3 Jezik je jezik.

»Jezik stori, da jezik je, in da jezik je jezik« (Močnik 2012, 199).

Da bi lahko razumeli kako, in/ali se laži v odnosu do resnice na ravni govora formirajo kot vzvod moči, moramo podrobneje (s)poznati določene teoretske koncepte Jacquesa Lacana, predstavljene v delu *Spisi*.

Za položaj laži in njeno kasnejšo uporabo se bomo ustavili pri treh temeljnih kategorijah oziroma redovih subjektive realnosti: simbolni, realni in imaginarni. Realno se tako nanaša na pred-jezikovno raven, kar pomeni, da ni omejeno na nobeno jezikovno področje. Zaseda pozicijo onstran jezika in je v jeziku ne upodobljivo ter se upira simbolizaciji, kar nakazuje, da območje realnega zasedajo predvsem travmatične kategorije. Realno tako ni samo nasprotno imaginarnemu, temveč je prav tako locirano zunaj simbolnega, a ne v smislu popolne ločljivosti slednjih (Qazi 2011,10). Imaginarni red se nanaša na zrcalno fazo, kar lahko razložimo na način, da otrok v ogledalu vidi podobo in je v tem smislu od nje odtujen, a prav kmalu postane le-ta objekt identifikacije; nanaša se torej na »miselne predstave«. Če se navežemo na jezik, tudi jezik delno nastopa oziroma stoji v imaginarnem, saj je vsak označevalec objekt v njem. Simbolno pa uvaja rez v realno v procesu označevanja; to je svet besed, ki kreirajo in oblikujejo naš kulturno obstoječi svet (Qazi 2011, 11), oziroma predstavlja simbolno »razsežnost govornice, katere struktura določa dinamiko nezavednega« (Komel 2008b, 99). Strukturo govornice Lacan preplete s strukturo nezavednega, s čimer je povezan koncept jezikovnega (ang *lalangue*), ki se ne nanaša na aspekte jezika temveč na neizrekljivo, jezik pa je iz jezikovnega sestavljen (Evans 1996, 100).

V obdobju razvoja teze, da je »nezavedno strukturirano kot govornica«, se opre na de Saussurejevo pojmovanje jezika kot sistema, kateri sestoji iz osnovnih enot – znakov, pri čemer ga na več načinov modificira. Prva modifikacija se zgodi pri sami koncepciji znaka, za katerega de Saussure meni, da je sestavljen iz dveh elementov; označenca S in označevalca s, pri čemer sta le-ta arbitrarna in recipročna¹ (Evans 1996, 99; 100). Ko de Saussure pripiše označevalcu in označencu arbitarnost/poljubnost pa se kljub temu ne izogne okovom sinhronega preučevanja, kar po mnenju Luthar (v Stankovič in Trupej 2013, 779) prikazuje, da je de Saussure predpostavljal, da »lahko jezik in realnost primerjamo iz neke zunanje distance« to pa lahko razumemo na način, da torej obstaja nekaj zunaj jezika. Lacan kot antitezo navede nestabilnost (drsenje pomena) označenca pod označevalcem ter prisotnost/obstoj čistega označevalca, pri čemer označevalec predhodi označencu, in na ta način izpelje, da temeljna enota jezika ni znak temveč označevalec (Evans 1996, 100). To ponazori z algoritmom S/s pri čemer je S mesto označevalca, s mesto označenca, loči pa ju prečka, »ki se upira pomenjanju« (Lacan 1994, 145).

¹ Kot metaforo recipročnosti označevalca in označenca predstavi list papirja, katerega ena stran je označevalec, druga pa označenec, in tudi ko ga razrežemo, strani lista nista ločeni.

Z napisanim želimo prikazati Lacanov preskok od funkcije označevalca kot tistega, ki predstavlja označenca, do tega, da »označevalec /.../ vstopa v označenca« (Lacan 1994, 148). Lacan slednje ponazori s primerom dvojnih enakih straniščnih vrat, ki dobijo pomen šele z označevalcem – moško in žensko stranišče. To pomeni, da je označenec iluzija, ki se producira preko označevanja z neskončno vrsto povezanih označevalcev – označevalno verigo (Lacan 1994, 147–149). Pri tem velja poudariti, da »pomen vztraja (insiste) v označevalni verigi, kljub temu, da noben element verige ne vsebuje (consiste) pomena, ki pa ga lahko v istem trenutku proizvede« (Lacan 1994, 150), kar pomeni, da pomen drsi pod označevalcem. Da pojasnimo; iluzija pomena, iluzija ravno zato, ker se v verigo (lahko) vpenja neskončno število označevalcev in se torej konstanto spreminja, nastane v »točki prešitja« – »smisel« je torej konstrukt, vzpostavljen za nazaj, se pravi retroaktivno. »Točka prešitja« pa ni v seštevku vseh označencev, temveč v momentu kjer t.i. »gospodar označenec« »za trenutek prekine neskončno drsenje označevalcev in svojo simbolizacijo vsili v ospredje tako, da spremeni pomen vsem drugim označevalcem« (Lacan v Stankovič in Trupej 2013, 779). Menim, da si lahko za lažje razumevanje na tem mestu predstavljamo osnoven primer, stavek »Migrantom ne zapiramo vrat, ampak predstavljajo grožnjo, da nam bodo prevzeli delovna mesta«. Pomen drsi pod verigo označevalcev, »iluzija pomena« pa nastane šele na koncu stavka, s »točko prešitja«, ko vzpostavimo smisel za nazaj, saj bi bili v zmoti, v kolikor bi pomen pripisali na sredini stavka.

V tem lahko vidimo možnost označevalne verige, da lahko jezik preko govora uporabimo za »označitev povsem drugih stvari od tistih, ki jih izreka« (Lacan 1994, 152), pri tem pa igrata glavno funkcijo dve temeljni lastnosti označevalca; metafora in metonimija. Lacan iz njiju izpelje tudi samo razlago strukture jezika in posledično tudi nezavednega, pri čemer se naslanja na ugotovitve študij afazičnih obolenj Romana Jakobsona (Komel 2008b, 99). Jakobson je ugotovil, da se afazične motnje manifestirajo na dveh ravneh; afazik je bodisi nezmožen selekcije in substitucije ali kombinacije in kontekstualiziranja torej metafore ali metonimije (Jakobson 1989, 110). Če poskusimo slednje razložiti; pri ljudeh, ki nimajo afazične motnje, delujeta oba omenjena procesa hkrati, pri afazikih pa en ali drug proces dobi prednost. V eksperimentu, ki ga Jakobson opisuje so otrokom podali dražljaj, njihov odgovor pa je bil tako ali substitut ali komplement dražljaja. »Na dražljaj *koča* je bil en dogovor *požgana*, drugi pa *revna hiška*«. Skupek raziskovanj je avtorja pripeljal do potrditve sklepa o »dvoplastni naravi jezika« (Jakobson 1989, 111). Lacan je torej svojo teorijo gradil na binarnosti funkcij označevalca, kot že omenjeno, na metafori in metonimiji. Poudaril je, da se

metonimija »opira na /.../ odnos med besedami« medtem ko se pri metafori uporabi »ena beseda namesto druge« (Lacan 1994, 153;155). Še dalje, Lacan je Freudovo razlago sanj (zgostitve in premestitve) interpretiral kot (so)delovanje metafore in metonimije. In če, skorajda ironično, povežemo metaforo oziroma metaforično izrazitost s samim političnim jezikom, vidimo, da je ta nemalo krat uporabljena. Razlog za to se skriva v tem, da političnemu govoru doda tako pestrost kot fluidnost v pomenskem smislu, saj je » v metaforo /.../ moč zaviti semantično nenatančnost« kar je za politični govor nadvse »koristno« (Južnič 1989, 284). Skozi govor se torej preko označevalcev producirajo resnice in laži, ki pa morajo, da lahko učinkujejo, biti kot take tudi prepoznane.

Kot smo že povedali, laž in resnica nista popolnoma nasprotni, saj se prepletata; »laganje z resnico« in »govorjenje resnice z lažjo«. Pri prvem konceptu gre predvsem za laganje, ki v svoji izjavi vsebuje prvino točnosti, pri drugem pa prvino napačnosti. Za naše zanimanje se je legitimno zaustaviti pri konceptu govorjenja resnice z lažjo. Politiki uporabljajo svojo vednost tako, da bi dosegli učinek resničnosti, povedan s prvino napačnosti (Zupančič 2002, 118–119). To naredijo na način, da določena dejstva povejo v neresničnem kontekstu (kar njihovim položajem ustreza), prejemniki – državljani pa to dejstvo interpretirajo kot edino resnično. Za doseganje slednjega pa vladajoči predpostavljajo določeno vednost/prepričanje državljanov. Na tem mestu se lahko ponovno opremo na Lacana in poudarimo, da med proizvajalcem in prejemnikom neke trditve ne gre samo za naslavljanje označevalcev, temveč za način, kako se manifestirajo v naslovniku sporočila. S predpostavljanjem pozicije drugega do »tretje instance« delujemo na način, da naslovnik, na katerega apeliramo, ne prepozna laži ravno zato, ker »izrečeno« verjame Drugi. Politik mora torej, da bi dosegel učinek resnice to proizvesti preko Drugega (Zupančič 2002, 119–120).

Da bi zgradili most med konceptom »govorjenja resnice z lažjo« in našo temo, si oglejmo primer Cerarjeve izjave, ki jo je izrekel v obdobju začetka begunske krize. »Slovenija je doslej začasno delno preložila popolno izvajanje schengenskih pravil, zdaj pa jih bo začela v celoti izvajati« (Reporter 2016). Dodal je, da so kapacitete ljudi, ki jih Slovenija lahko sprejme v letu in pol omejene na 567 beguncev, ter da je to v Sloveniji edina možna pomoč za rešitev za omenjene krize (Reporter 2016). Torej res je, da bo Slovenija sprejela določeno število ljudi, a problem nastopi, ko izjava dobi status edine mogoče, hkrati posmehljive rešitve sprejetja omejenega števila prosilcev za azil. S tem načinom izrekanja politik ohrani *status quo*, ter se z vidika humanitarnosti izogne kritiki širše javnosti – za katero predpostavlja

določeno vednost (ki je konstruirana tudi s sovražno retoriko do beguncev), javnost pa sprejme izjavo kot resnično, pravilno in edino možno.

Resnico pa v odnosu do laži »preganja neka inherentna nemožnost« (Zupančič 2002, 120). Ta nemožnost pa je po Lacanu da je resnica »ne-vsa«, kar pomni, da ni mogoče izreči popolne resnice v polju govora/jezikov, saj sega nad samo resnico, je njen presežek. V raven izjavljanja je vpisan subjekt, ki lahko z različnim izjavami na ravni izjavljanja proizvede enak pomen (Zupančič 2002, 121).² Torej jezik ni »vse«, je pa res, da je laž mogoče prepoznati in zagrabiti samo v jeziku, čemur je služilo tudi samo ukvarjanje z Lacanovo strukturo jezika.

3.1 [Jaz] lažem

Da bi bolje razumeli zgoraj napisano, smo se primorani vrniti v čas Protagore, ki je skoval enega najbolj perečih paradoksov, bolj znanega pod imenom *paradoks lažnivca*. Najbolj (po)znana in hkrati relevantna za razumevanje laži je njegova variacija, Epimenidov paradoks.

Epimenid³, kretski filozof, pesnik in prerok je dejal: »Vsi Krečani so lažnivci.«

Na prvi pogled, lahko izjavo lahko analiziramo iz dveh strani. Če predpostavljamo, da Epimenid govori resnico, je zgornja izjava resnična – vsi Krečani so res lažnivci. Vendar, če so vsi Krečani lažnivci je potem takem lažnivec Epimenid, saj tudi on prihaja iz Krete. Na tem mestu naletimo na bistveno protislovje, zaradi katerega moramo prvo predpostavko ovreči. Trditev torej ni resnična. Potemtakem obstaja en Krečan, ki ni lažnivec. In če je ta morebiti Epimenid, vsi drugi pa so lažnivci pridemo ponovno do paradoksa ujetega v tautologijo.

A Lacan se na tej točki ne ustavi, še več, kritizira takšno sklepanje ter pravi, da je paradoks veljaven. Da bi doumeli nadaljevanje Lacanovega razumevanja paradoksa lažnivca, pa želimo

² V primeru »podganarjevega« otroštva otrok zaradi občutka krivičnega očetovega tepeža prične nad očetom preklinjati ter ga označevati z vsakdanjimi predmeti, saj psovki ni poznal. Raven izjave so zajemali torej vsakdanji predmeti, medtem ko je na ravni izjavljanja to pomenilo, da ga ne mara (Zupančič 2002, 122).

³ Življenje Epimenida je datirano v obdobje od 7. do 6. stoletja pred našim štetjem. V antičnih virih je predstavljen kot človek z lastnostmi, ki običajno spremljajo mitološke ali celo božanske osebnosti. Bil je znan po nenavadno dolgem življenju ter tem, da je prespal več kot pol stoletja. Po pričanjih bi se naj zbudil s preroškim darom, poleg tega pa naj bi posedoval še druge čudežne moči (Strataridaki 1991, 208).

na tem mestu vpeljati Benevistovo teorijo izjave in izjavljanja, pri čemer je sama *izjava* repetitivna, zavestna in namerna. *Izjavljanje* pa je torej presežek izjave, saj z izjavljanjem vedno povemo nekaj več, nekaj, kar ni eksplicitno izrečeno. Menim, da lahko raven izjave po Benevistu primerjamo z Lacanovo (v Zupančič 2002, 120) trditvijo, da »ni mogoče izreči »vse resnice in samo resnice«, ravno zaradi tega, ker se na izrečeno lepi neki presežek, v tem pa se skriva razlog, da po njegovem mnenju »ravni izjavljanja ni mogoče oddvojiti ali eliminirati iz izjave, temveč je pripeta nanjo« (Zupančič 2002, 121). In da se vrnemo k paradoksu lažnivca. Kot že rečeno Lacan trdi, da je paradoks veljaven, in sicer zato, ker je *jaz* na ravni izjave, torej subjekt izjave, drugačen od subjekta izjavljanja, saj na ravni izjavljanja potrjuje, da je njegova namera varati/zavajati, torej na ravni izjavljanja (vedno) govori resnico (Lacan 2010, 128–129).

Resnica torej ni simetrična, saj se v presežku izjave kaže in zrcali njena lažnivost. Slednje nam bo služilo kot vodilo, da mora biti laž kot prvo izrečena in je kot taka resnična z osredotočanjem na raven subjekta izjavljanja.

4 Resnica – Politika – Laž

Ker nas zanima, kako se resnica in laž na ravni govora formirata kot sredstvo manipulacije in (posledično) vzvod moči, se bomo osredotočili na odnos med resnico in politiko ter politiko in lažjo. Za obravnavo teh razmerij se bomo v samem jedru diplomske naloge oprli na delo politične teoretičarke Hannah Arendt *Resnica in laž v politiki*.

V celotnem delu se avtorica ukvarja z vprašanjem položaja in posledic resnice ter laži v politiki, pri čemer je politika stvar širokega razumevanja besede diskurz, v katerem se izvaja (Komel 2008a, 47). Že kot tak je diskurz fluiden pojem in praksa, ki se spreminja glede na (zgodovinske) okoliščine, o polju političnega pa ne moramo govoriti, ne da bi se mu izognili, saj je »boj za prevlado vedno političen«, a opomnimo, da besede same po sebi še niso politika (Vezovnik 2003, 16). Za nas je predvsem pomemben pojem političnega diskurza, katerega lahko razlagamo na dva načina; prvi se nanaša na diskurz, ki je sam po sebi političen (politična debata, politični govor), drugo razumevanje pa je razumevanje političnega diskurza kot diskurza, ki se nanaša na delovanje v političnem okolju (Wilson v Podboj 2011, 125). V kritični analizi diskurza prevladuje prepričanje, da je diskurz sam po sebi političen, saj se v njem vzpostavljajo razmerja moči. Manipulacija v političnem diskurzu pa je kot taka problematična predvsem zato, ker se z jezikovnimi sredstvi zakriva namen političnega dejanja, ki vpliva na odnose moči v družbi. Ker pa vsako dejanje ni manipulativno samo po

sebi, je treba poudariti razliko med prepričevanjem in manipulacijo, med katerima sicer lebdi tanka meja, a zato še toliko bolj pomembna. Moment razlikovanja se skriva v aktivnosti ali pasivnosti subjekta, ki sporočilo prejema. Pri prepričevanju se imajo subjekti svobodo ustvariti si mnenje, medtem ko je pri manipulaciji njihova vloga pasivna (Wilson v Podboj 2011, 126).

Za razumevanje odnosa med resnico in lažjo ter njene manifestacije in posledično problematizacije v družbenem/političnem bomo uporabljali distinkcijo Arendtove, ki razmeji na eni strani *umno* resnico (matematična, znanstvena in filozofska) kateri nasproti stoji resnica *dejstev*. Niti ena niti druga zaradi svojih značilnosti, ki ne sovpadajo s samim demokratičnim sistemom (netransparentnost, nezmožnost razprave), kot taki ne nastopata na ravni političnega življenja, katerega pogoj je ravno delovanje. Resnica je torej kot taka antipolitična saj z odpravljanjem pluralnosti sama odpravlja načela političnega življenja, ko pa postane tarča zlorab in manipulacije z množicami, se prilepi na polje političnega, ker se preko spreminjanja realnosti implicirajo spremembe v prihodnosti (Arendt 2003, 57–58). Problematika potvarjanja resnice z lažjo se skriva v tem, da se do spremenjenih dejstev ni mogoče ponovno izkopati, zato Arendtova (2003, 58) opozori, da so » /.../ dejstva zmerom v nevarnosti, da ne le začasno, ampak morebiti celo za zmeraj izginejo s sveta. Fakti in dogodki so neprimerno bolj ogroženi, od česarkoli, kar odkrije ali izumi človeški duh«.

Mnenja so (pred)pogoj in nujno potrebna kategorija političnega delovanja in njenega spreminjanja. Ko se resnica, ki prične ogrožati vladajoče elite z lažjo prične spreminjati in vplivati na prihodnost, postane za nas ključno vprašanje, kako in preko kakšnih mehanizmov laž deluje ter kakšni so njeni vplivi. Zatorej moremo začeti odgovarjati na to vprašanje na samem začetku; med odnosom med lažjo in umno resnico, ki nas bo pripeljala do razumevanja spreminjanja same dejstvene resnice in kot posledico izpostavila destabilizacijo življenja ljudi.

4.1 Tisti, ki meni

Kljub temu, da torej nad resnico dejstev, ki so predpogoj, da si lahko državljani ustvarjajo mnenje (ki je temelj demokracije), prete nevarnost izgube, se je primarni boj med resnico in politiko ni pričel na področju resnice dejstev, temveč na področju politike in *umne resnice*. Kot že rečeno je umna resnica znanost, kateri nasproti leži neznanje. Je filozofija, ki ji

nasproti stoji mnenje. Kakšno pozicijo pa zaseda namerno izrečena laž, ki se pojavlja kot učinkovito orožje nasproti resnice?

Komel v svojem članku *O statusu filozofije in retorike v politiki* izpostavi stičišče, točko preseka med (umno) resnico, ki je, dokler zaseda položaj »marginalnosti«, neslišnosti, popolnoma legitimna in na drugi stani oblastjo. Pod pojmom resnice na tem mestu ciljamo predvsem na védenje, katero je sprejemljivo, dokler zaseda položaj znotraj zaprtega mikro okolja in ni nevarno pozicionirano nasproti oblasti. V trenutku, ko pa se resnica postavi oblasti v javnem diskurzu ob bok, pa napoči trenutek, ko ta, ki je bila prej v domeni zaprtih znanstvenih krogov, brez kakršne koli politične vrednosti izgine, saj »ko pride na dan, na oči javnosti, potem sta političen učinek in reakcija kot predvidljivi protiučinek oblasti malodane neizogibna« (Komel 2008a, 48). Na podlagi napisanega lahko torej sklepamo, da na točki, ko umna ali dejstvena resnica začne ogrožati politično oblast, nastopi kot protiutež laž. Arendtova pravi, da »resnicoljubnost ni bila nikdar škoda med politične vrline, laž pa je v politiki zmeraj veljala za dovoljeno sredstvo« (Arendt 2003, 6–7).

Da bi se dokopali do primarnega konflikta med resnico in politiko, moramo spoznati Platonov koncept konflikta med življenjem filozofa in državljana. Pot, ki jo moramo prehoditi do razumevanja manifestacije resnice in laži preko govora, naj začnemo s kratkim pregledom retorike. Obiti sofistiko⁴ bi bilo na tej poti skorajda nemogoče, saj je bila ta v Atenah znanstveno gibanje, temelječe na konceptih retorike in argumentacije (Grabnar 1999, 33). Retorika je tako »urejala njihove medsebojne spore, prepire in polemike, pri tem pa določala pravila in obnašanja politične igre« (Grabnar 1999, 35) kljub temu, da argumentacija ni bila veljavna, torej sredstvo same retorike ni bilo govoriti in iskati resnico, temveč prepričati sogovornika v svoj prav in potencialno nadvlado, bodisi da je produkt tega moč ljudstva ali tirana. Sofistiki je zaradi mogoče zlorabe govornih znanj, krčevito nasprotoval Platon, ki je na piedestal namesto »besedne spretnosti« postavil modrost in resnico, ki jo je mogoče doseči preko filozofske dialektike.

Življenje državljanov je fluidno, a hkrati spreminjajoče se, zato se spreminjajo tudi njihova mnenja. Tem ne-stalnim, netrdnim mnenjem filozof ob bok postavi »resnico o božjih rečeh«,

⁴ Sofistiko lahko razmejimo na dve ravni oziroma dva nasprotna si načina razumevanja, kot v članku *Sofistični učinek* navaja Barbara Cassin: Avtorica kot prvo navaja razumevanje sofistike kot intelektualnega gibanja datirano pol tisočletja pred našim štetjem. Za drugo razumevanje pa je značilno, da je sofistika »filozofija verbalnega načina mišljenja brez trdne osnove in brez resnosti« (Cassin 2008, 16).

katerih narava je trajna. Razvije in vzpostavi se nasprotje med resnico, ki jo poseduje filozof in mnenjem, ki ga posedujejo državljani. Ob vprašanju konflikta med resnico in politiko opazimo, da se za Arendtovo nasproti Platonu »politična ostrina konflikta nahaja v razvrednotenju mnenja, saj k neizogibnim predpostavkam sleherne politične moči ne sodi resnica, ampak mnenje« (Arendt 2003, 60). To pomeni, da je bila njena pozicija povsem v nasprotju z idejo, da morajo biti mnenja podvržena standardom resnice oziroma, da mora biti razprava podvržena strogim znanstvenim standardom veljavnosti.

Sklepamo lahko, da položaj filozofa kot tistega, ki poseduje vednost (ki je), ne mora biti zastopan znotraj političnega, saj izključuje možnost debate, in izražanja mnenj kot temelja demokracije, saj se v množici mnenj izgubi. Ironično, pa lahko v sodobnih intervencijah filozofov v javnost opazimo, da nekateri še zmeraj težijo k temu, da bi ustvarili mesto filozofa kralja⁵, čemur služi naslednji primer:

Če navajanje občeveljavnih razlogov nastopi zgolj kot ena od veljavnih možnosti utemeljevanja, potem vednost kratko malo nima več statusa vednosti. Če so vsi odgovori načeloma enakovredni in noben odgovor ni napačen, potem pač noben odgovor ni resničen. S tem ko se je v polju vednosti uveljavil pluralizem pripovedi, se je torej samo polje vednosti v nekdanjem pomenu odpravilo. Režim vednosti je zamenjal režim mnenja (Kobe 2016).

Povedano drugače; politična moč temelji na ustvarjanju in deljenju skupnega mnenja z isto mislečimi. V kolikor pa se pojavi resnica, neodvisna od mnenj ljudi, se začnejo rezati politične korenine. Platon je omenjeno nasprotovanje razvil do te mere, da je ob »filozofsko dialektiko« postavil »retoriko sofistov«; na eni strani filozofsko resnico na drugi pa zmožnost prepričevanja in manipuliranja z mnenjem množic – politično mnenje (Arendt, 2003, 61). Barbara Cassin (2008, 17) pa problematizira vztrajanje na omenjenih distinkcijah, zaradi njunega razmerja samega. Filozofi (so) kritizirali/kritizirajo sofistiko, ker naj ne bi iskala resnice, temveč se ukvarja z mnenjem, in Pirovo zmago zaradi govorniških sposobnosti, poleg tega naj bi bili vprašljivi tudi sami moralni nameni sofistov; cilj naj bi bila moč in pridobivanje čim večje količine denarja – njihov smoter je torej prepričevanje, medtem ko je smoter filozofije spoznanje. Avtorica pa na tem mestu naredi rez, ko trdi, da če »je sofist filozofov drugi, /.../ ki ga filozofija ne preneha izključevati iz svojega polja, je očitno, da se

⁵ V šesti knjigi Države Platon opiše idealnega vladarja; filozofa kralja, ki se mora, da lahko to postane, dokopati do ideje dobrega. (Platon 1995, 197).

tudi sama filozofija ne opredeljuje drugače kot da je sofistov drugi, ki ga sofistika nenehno pritiska znotraj svojega lastnega polja« (prav tam).

Njun medsebojni učinek je torej razlog za nezmožnost popolnega razlikovanja in izključevanja a naj še enkrat izpostavimo moment, ki ju ločuje in to je smoter. Smoter filozofije je tako spoznanje, sofistike pa prepričevanje.

Iz tega želim izpeljati, da politika, v kolikor želi obdržati svoj položaj, mora ideje in zamisli producirati tako, da v množici dobi potrditev. Totalitarni režimi so preko svojih manipulacijskih (z)možnosti dosegali potrditev in obstoj režimov, ki so jih legitimirale množice, čeprav so bili ti še kako lažni/neresnični, pa vendar so bili sprejeti kot resnični in zato tudi podpirani. A v kolikor tudi resnica legitimira oblast, je ona tudi tista, ki vpliva na množice in posledično v njih pridobi potrditev, kar pomeni, da se slednji ne izključujeta popolnoma.

4.1.1 Oblast(i) govori(ti) laži

Srčika antagonizma med »filozofsko dialektiko« in »politično retoriko«, s katero bomo potegnili vzporednice z današnjim poljem političnega, se skriva v (ob)sojenju Platonovega učitelja, Sokrata.

Ker Sokratu ni uspelo prepričati sodnikov pri obsodbi, je Platon začel dvomiti v retoriko. Sokrat, katerega filozofska misel je izhajala iz »umetnosti prepričevanja« je po mnenju Arendtove »prvi, ki je uporabil dialog (dialegesthai – pogovoriti se o nečem z nekom), in ga ni imel za nekaj nasprotnega niti prepričevanju niti mnenju (doxa)« (Arendt v Frangeš 2005, 169). Sklepamo lahko, da Sokrat ni diametralno ločeval filozofije ter politike, temveč je bila filozofija smer, gibanje v politiki, s katero je želel »najti resnico« v pluralizmu državljanovih mnenj. A vendar v tem tiči bistvo same obsodbe; Sokrat je želel prepričati sodnike v načinu dialektike, katera se je v množstvu mnenj izgubila, preglasovala. Na tej točki pa se zgodi preobrati pri Platonu; zavrne mnenje ter išče resnico, katera kot taka stoji nasproti mnenja (Frangeš 2005, 169).

Aktualiziranje opisane situacije nakaže, da Platonova filozofija v določenih pogledih stoji nasproti demokratični ureditvi, saj so njena podlaga mnenja in svobodni govor. Ustvarjanje

mnenj na podlagi (različnih) stališč pa daje subjektu možnost »uvida« (Arendt 2003, 73). Od filozofskega mišljenja se ločijo po tem, da niso producirana v osami, temveč so produkt, odvisen tudi od mnenj drugih, ta pa ostajajo »zavezana svetu in s tem čutu za skupnost, ki omogoča, da lahko mislimo na mestu kogar koli drugega« (Arendt 2003, 74). Poudarimo pa, da se mora čut za skupnost osvoboditi lastnih interesov. Da bi se izognili skušnjavi po zagotavljanju lastnih interesov, postavi Heilbron (v Lukšič 202, 514) na mesto, ki bi delovalo kot samoobvladovanje političnih elit, državni interes, ki mora prezentirati mnenja in želje ljudi pri čemer »veljavnost mnenj sloni na svobodnih dogovorih, ki jih pogojuje diskurzivno in reprezentativno mišljenje ter se nato razširja s pomočjo običajnih političnih sredstev svobodnega poročanja in razprave« (Arendt 2003, 83).

V luči, da mora državni interes predstavljati mnenja in na njih sloneti, bomo kot nadaljevanje poglavja uvesti Foucaultov koncept parrhesie, katerega je razvijal v seminarjih na temo *Diskurz in resnica*. Besedo parrhesia je zaznati v starogrškem pisanju, katere pomen je »odkriti govor« (Foucault 2009, 3) oziroma »govorjenje resnice kot dejavnosti« (Bobič 2010, 103). Nadalje je pomembno predvsem razmerje med »odkritim govorom« – parrhesio in parrhesiastesom; torej subjektom, katerega namen je v razmerju do nadrejenega, povedati resnico, v kolikor meni, da je to potrebno. Ta izpriča vse, kar se skriva v njegovih mislih, brez kakršnih koli sredstev, ki bi na poslušalca vplivala manipulativno – s svojimi izjavami želi pri poslušalcu doseči, da čim bolj dobesedno razume njegove izrečene misli. Če govorimo v okviru subjekta izjave ter subjekta izjavljanja, moramo poudariti, da se parrhesia nanaša na subjekt izjavljanja t. j. na »govorčevo mnenje ali prepričanje«, povedano drugače; »on sam je nosilec prepričanja, ki ga izraža« (Foucault 2009, 4).

Besedo parrhesia beremo na dva načina, to je pejorativni pomen, za katerega je značilna negativna konotacija in se je uporabljal predvsem pri Platonovem označevanju demokratične ureditve, pri čemer je imel vsak pravico do delitve mnenja in nagovarjanja drugih (Foucault 2009, 5). Platon je nasprotoval svobodi govora, saj je bila posledica le te pluralnost življenjskih slogov, ki pa za polis niso konstitutivni. Drugi način pa se nanaša na »povedati resnico«, ki jo je lahko v antiki posedoval vsak, ki je posedoval tudi določene moralne kvalitete. Predvidevam, da se na tem mestu poraja vprašanje, kako vemo, da je subjekt res govoril resnico, katero je mislil kot tako? Dokaz za posameznikovo prepričanost v resničnost svojih izjav je njegov pogum, saj je izrekanje parrhesie za parrhesiasta vedno pomenilo tveganje, ker je parrhiestas nujno tisti, ki izreka kritiko neglede na posledice. (Foucault 2009,

5–8). Če strnemo, »parrhesia je besedna dejavnosti, kjer govorec izraža osebni odnos do resnice in tvega življenje, ker govorjenje resnice razume kot dolžnost, da napravi druge ljudi boljše ali jim pomaga« (Foucault 2009, 11). V atenskem političnem polju je bila parrhesia poleg isonomia (enaka udeležba vseh državljanov pri izvajanju oblasti) in demokratia, isegorija (enaka pravica do govora) glavni element demokracije, saj se je izvajala na vseh ravneh, tudi med atenskimi zborovanji v agori (Foucault 2009, 13).

Pozicijo parrhesiasta zasede Sokrat, saj državljan s svojimi dialogi nagovarja ter z njimi »opozarja na resnico in poziva k skrbi za modrost« (Foucault 2009, 14–15). Kaj kmalu pa nastopi kriza znotraj parrhesie – »odkritega govora«, katera se veže predvsem na resničnost izjavljenega. In ker so bili politični boji predvsem boji v stopnji izbrušenega govora, ne glede na točnost argumentov in sklepanj, se je razvila t. i. »politična prevara s pomočjo jezikovnih obratov« značilna predvsem za sofizem (Južnič 1989, 278). Pojavi se problem institucionaliziranja parrhesie, kar poraja vprašanje, ali vsak državljan poseduje določene kvalitete, katerih rezultat je govorjenje resnice. Gre za položaj »odkritega govora« torej svobode govora v odnosu do demokracije (Foucault 2009, 62–63). Temeljni razkorak in točka, na kateri se prične razprava o položaju parrhesie, pa se je v demokraciji kljub političnim prevaram pričela s problematizacijo parrhesie, ker je bila dana tudi »najslabšim ljudem«, kar bi lahko privedlo do posledic, ogrožajočih za državo in tudi za samo demokracijo, s selekcijo možnosti govorjenja parrhesie pa se je pričel kratiti tudi svobodni govor. Bistvena ugotovitev Foucaulta je, da »prava parrhesia, parrhesia v pozitivnem in kritičnem pomenu, torej ne obstaja, kjer obstaja demokracija« (Foucault 2009, 71), zatorej se »politična« parrhesia, ki se je ukvarjala z tem, kako izboljšati državo, prevesi v »etično« parrhesio.

Če prispevek, ki je relevanten tudi za diplomsko nalogo, povzamemo in ga razširimo, je parrhesia kot odkriti govor, preko katerega je vsak posameznik imel možnost izraziti resnico, katero je kot tako tudi mislil, sredstvo svobodnega izražanja mnenja brez (namerne) manipulacije z drugim. Gre za subjekt, ki stoji nasproti politiki; je na neki način zunanji opazovalec, ki opozarja, ne da bi to počel za lastni interes oziroma da bi imel od tega kakršno koli korist. To pa, menim, da je ključna razlika, ki se kaže v odnosu do politike nekoč in danes. Danes je jezik orodje politikov, ki se uporablja kot moč prepričevanja določenih trditev. V tem se zrcali njegova ideološkost, saj govorec uporablja določena jezikovna sredstva na način, da podpirajo njegov interes. Mehanizmi moči, inherentni jeziku, so tako

lingvistične strategije, vključujoč jezikovno manipulacijo kot sredstvo politične retorike, katere namen je pri prejemnikih informacij z namenom zavajanja doseči določen cilj (David 2014, 164). Za dosego tega cilja uporabljajo vrsto jezikovnih tehnik, kot so efemizmi, metafora, aliteracija, repeticija, namigovanje, retorična vprašanja (Atkinson v David 2014, 165). Jezika in moči torej skorajda ne gre ločevati, kar se najbolje vidi v političnem jeziku. Politični jezik je, tako kot pravi »orodje, orožje, s katerim politični subjekt pridobi moč odločanja« in je tako neizogibno povezan z manipulacijo (Vojinović Kostić 2014, 525).

Ker o parrhesii danes več ne moremo govoriti, pa bi iz tega želela izpeljati politično korektnost, ki se v veliki meri kaže v evfemizmih oziroma olepševanju, za katero menim, da stoji nasproti le-te. »Politične evfemizme, ki maskirajo določen pomen pojavov, ustvarjajo s pomočjo terminov. To so posebne besede, ki imajo določen pomen, pri čemer večina gledalcev ne pozna točnega pomena termina. Najpomembnejše pa je, da imajo termini magičen vpliv na zavest, saj nosijo žig avtoritete znanosti. Ljudem se zdi, da z lepo zvenečim terminom ne moremo poimenovati nekaj grdega« (Kara – Murza 2011, 125). Evfemizmi torej niso samo sredstva s katerimi bi se izognili »nekorektnemu« govoru, temveč se z njimi potvarja resnica oziroma se dejstvom pripisuje nov pomen, zaradi tega pa se manipulirajo in spreminjajo tudi dejstva kot taka. Za oris slednjega naj služita primera »bombardirajo in sežigajo vasi, masakrirajo nedolžno prebivalstvo in temu rečejo pacifikacija (pomiritev) /.../ ljudi zapirajo, mučijo in celo ubijajo, pa je to le izločitev motečih elementov« (Južnič 1989, 284).

V tem kontekstu lahko razložimo tudi primer, v katerem se splošna javnost zgraža nad dejanjem egiptovske RTV, ki je voditeljice televizijskih oddaj, zaradi njihovega zunanega videza suspendirala za določeno obdobje. Postavila jim je ultimatum; ali shujšajo ali bodo pa svoje delo izgubile (New York Times, 2016).

Vsekakor ne gre zanikati, da gre za problem, ki pa je vse prej kot specifičen. Nič manj ne gre obsojati dejstva, da se pri nas omenjene diskriminacije dogajajo s politično korektnim govorom, ki se, kot že rečeno, (med drugim) proizvaja preko evfemizmov. Ob morebitni novici v zahodnih medijih, da se je *televizijska hiša zaradi notranje politike in kršenja televizijskega kodeksa odločila suspendirati televizijske voditeljice*, ne bi prav dosti razburkala javnosti. Predvidevam, da izjava sploh ne bi bila vredna zanimanja. Poglavje lahko torej

sklenemo z mislijo, da je problem politične korektnosti prav to, da proizvaja samoumevnost in nekritičnost do določenih situacij in ravnanj.

5 V pasteh potvarjanja »dejstvene resnice«

Da ne zaidemo predaleč, naj nadaljujemo, kjer smo ostali pred umestitvijo vse prej kot nedolžnih efektivizmov v politično korektnost. Nasprotovanja med (filozofsko) resnico in mnenjem so se, kot smo videli v napisanem, na različne načine manifestirala v različnih zgodovinskih obdobjih, zdi pa se, da so sedaj izginila; pa vendar, ali je izginil tudi konflikt med resnico in politiko?

Po mnenju Arendtove konflikt med omenjenima še vedno obstaja, s to razliko, da je pozicijo umne resnice zasedla resnica javno dostopnih dejstev, ki so vse prej kot ne preganjana s strani oblasti. Zanimiv fenomen je, da se resnico dejstev prikrivajo in izločujejo tudi državljani sami s tabuiziranjem in prikrivanjem določenih tem. Največja past, ki se skriva, je možnost polemiziranja o dejstvih, posledično pa dejstva, kot da že sama niso dovolj, lahko preoblikujejo v mnenje (Arendt 2003, 64–66). Dejanskost resnice dejstev, ki se dotika samo človeških reči, se »uveljavi šele, ko je izpričana in ko postane predmet izjave« (Arendt 2003, 68). Ker pa tako dejstva kot mnenja sodijo v polje političnega, med njima ne obstaja antagonistično nasprotje. Dejstva so »predmet mnenj, mnenja pa izhajajo iz zelo različnih interesov in strasti, močno odstopajo druga od drugih, a vseeno ohranjajo legitimnost, dokler spoštujejo integriteto dejanskih stanj« (Arendt 2003, 68).

Homoseksualnost kot družbeno dejstvo je lep primer, ki zaobjema problem spreminjanja dejstvene resnice v zgolj eno izmed mnenj. Že tema kot taka, je bila skozi obdobja utišana, tabuizirana. Odprtje polemike o morebitnem sprejetju zakona, ki bi omogočal homoseksualnim parom zakonske pravice, je potenciralo diskurz, v katerem so določene družbene in politične skupine potvarjale resnico z plehkimi razlogi in lažmi, čemu si ne zaslužijo istih pravic kot heteroseksualci, dejstvena resnica pa je postala tako le ena izmed mnenj, oziroma se je namesto dejstvene resnice kot protiutež stopila laž.

Vendar, ali lahko trdimo, da obstajajo dejstva, ki jih mnenja ne potvarjajo in interpretacije dejstev ne spremenijo njenega bistva? Na tem mestu bomo vpeljali novo kategorijo, in to je kategorija nujne veljavnosti, ki je predpogoj vsake resnice – bodisi umne bodisi dejstvene, ni

pa predpogoj mnenj. In ko izjava postane nujno veljavna, je ni mogoče spremeniti (tudi z množičnim soglašanjem ne) (Arendt 2003, 70–71).

Težava je v tem, da kot vsaka druga resnica, tudi resnica dejstev, postavlja imperativ veljavnosti, ki izključuje vsakršno razpravljanje. Diskusija, izmenjava in spopad mnenj pa tvorijo samo bistvo političnega življenja. Forme mišljenja in sporočanja, ki se nanašajo na resnico, v političnem prostoru nujno postanejo oblastiželjne: ne ozirajo se na mnenja. Značilnost političnega mišljenja pa je ravno v tem, da v vseh ozirih upoštevamo, kar mislijo in menijo drugi (Arendt 2003, 72–73).

Veljavnih dejstev torej ne gre spreminjati, tudi s konsenzom mnenj ne, v politični sferi pa se v trenutku nezaželenega dejstva pojavi laž, ki je njena edina protiutež (Arendt 2003, 72).

5. 1 Augmentacija dejstev

Za razumevanje načina spreminjanja dejstev je treba, nekaj poudarka nameniti samim funkcijam jezika ter dejavnikom, ki konstruirajo govor med tistim, ki izjavo tvori, tj. »pošiljalcem«, ter tistim, ki jo (s)prejme tj. »naslovnikom«.

Za razumevanje sporočila je nujno, da je posredovano v določenem kontekstu preko stika v skupnem kodu. Ti »temeljni vidiki jezika«, kot jih poimenuje avtor, se povezujejo z določenimi jezikovnimi funkcijami, pri čemer se slednje ne izključujejo, temveč se prepletajo. A izmed emotivne, referencialne, poetske, fatične, metajezikovne in konotivne funkcije bi želela izpostaviti le eno, katero po mojem mnenju s pridom izkoriščajo politiki; metajezikovno. (Jakobsen 1989, 153; 154; 159). Metajezikovni funkciji sovпада določen vidik jezika in to je kod, pri čemer »učinkovitost govornega dogodka /.../ zahteva, da udeleženca uporabljata skupen kod« (Jakobsen 1989, 92) ter še naprej pojasnjuje, da »sporočilo, ki take ekvivalence nima, je odveč: četudi naslavljalca doseže, ga ne zadene« (Jakobsen 1989, 93). Politiki svoje besede zavijejo v nerazumljiv govor, poln tujk ter strokovnih izrazov, kar Južnič (1989, 288–289) poimenuje »tujost političnega jezika«. Na tej ravni se torej izognejo metajezikovni funkciji, česar posledica je nezainteresiranost javnosti za polje političnega.

Južnič (1989, 248) torej trdi, da je »politika /.../ vselej tudi manipulacija«, ki jo lahko delimo v tri skupine, te pa se ločujejo glede na prakso izvajanja. Za naše razmišljanje pa se bomo osredotočili predvsem na manipulacijo s političnim jezikom. Jezik je (kot do sedaj že tudi videno) sredstvo, s/v katerem se izraža politična vsebina, najsi gre za izražanje ali prikrivanje določenih sredstev za doseg ciljev, zato ga avtor poimenuje »jezik moči« (Južnič 1989, 248; 278). Moč jezika, torej obvladuje področja življenja, ne samo preko izmenjave informacij, temveč se preko njega ustvarja realnost, iz njega se zrcali družbeni položaj in struktura moči, z njim se definira, opisuje in prav tako prepričuje. Zmožnost in sposobnost prepričevanja pa je funkcija retorike, ki je sredstvo vzpostavljanja in ohranjanja politične moči in družbene hegemonije (Ellis v Gorenc 2011, 895). Zato lahko rečemo, da je politični diskurz »ideološko obarvan in usmerjen v prepričevanje ljudi« (Vreg v Gorenc 2011, 905).

Moč jezika se utemeljuje v organizirani, namenski laži, ki zaseda pozicijo v t. i. območju faktičnih ugotovitev, a je bila zgodovinsko, s strani veliko filozofov prezrta. Morda, je razlog ravno v tem, da laž v zgodovini ni bila instucionalizirana in posledično tudi ne strogo sankcionirana (Arendt 2003, 59). Fenomen organiziranega laganja, ki se pojavlja danes, je prešel organizirano laganje v zgodovini, ko je politika pred javnostjo prikrivala določene fakte, danes pa organizirano laganje temelji na zatajitvi dejstev in posledično tudi njihovem uničenju. Praksa, ki se vedno bolj kaže na Zahodu je predvsem s t. i. image-makingom, ki pod preprogo pomete vse, kar ogroža samo podobo, pa naj gre za dogodek, osebo ... To funkcijo transferja, spreminjanja dejanskosti ali prikrivanja le te, od govorca do »končnega porabnika«, so med drugim prevzeli mediji (Arendt 2003, 90). Mediji so tako prevzeli funkcijo reprezentiranja stališč, to pa je lahko pristransko. Z odprtjem medijskega prostora samo določenim temam, družbenim skupinam se selekcionira in oblikuje (ter manipulira) javno mnenje. Ključno vlogo pa igrajo tudi s postavljanjem stališč v določen kontekst glede na odzive javnosti (Pirce v Oblak 146, 1998).

Obstaja pa še ena, vidnejša razlika med tradicionalnim in modernim laganjem, ki zadeva »posameznosti«, kar pomeni, da se v zgodovini niso spreminjala celotna dejstva, temveč samo posamezni elementi, celoten kontekst pa je ostal enak. Območje politične laži je bilo torej skrčeno na neko mikro raven, v teh primerih pa se zaradi vrzeli in mankov v kontekstu laž pokaže »sama od sebe«, s čimer je lahko sestavil celoten potek dejstev (Arendt 2003, 92). Čeprav sta torej laž in laganje praksi, ki politiko spremljata skozi vso zgodovino in sta na ta način »preizkušeno orožje politične manipulacije«, pa mora lažnik biti pozoren, da se laž ne

odkrije, saj se na ta način destabilizira njegov političen položaj (Južnič 1989, 275). Danes pa je način manipulacije in proizvajanja laži drugačen; težnja po hitrim in hipnim spremembam s tem pa tudi spremembe v samih političnih strujah težijo k temu, da se vse, kar utemeljuje prejšnjo »resnico« revidira; to pa nosi v sebi nemožnost ugotavljanja resničnega konteksta, vse kar je resnično, je torej njena zlaganost. Posledica tega pa je samo dojemanje sveta ljudi, saj ko se z dejstvi manipulira in se jim pripisuje lažne pomene, se krha človekova orientacija v svetu (Arendt 2003, 98–99). Južnič pa doda, da ne gre samo revidiranje obstoječe resnice, temveč tudi za »poplavo informacij«, ki pripomorejo k dezorientaciji ljudi, še več, v pluralizmu informacij ti v veliki meri ne ločijo več med informacijami, ki so resnične in tistimi drugimi – lažnimi. Ta način manipulacije pa je eden izmed najbolj genialnih, kar jih je država pričela proizvajati, saj se zaradi zahtevnosti razumevanja javnih zadev ljudje pričnejo vesti apatično, brez politične zainteresiranosti (Južnič 1989, 276).

6 Biti samoprevara(n)

Čeprav se na prvi pogled zdi, da (samo)prevare in manipulacije diametralno nasprotujejo demokratični politiki, pa moramo oporekati, da je ta na nje imuna. Kot pravi Galeottijeva (2015, 887) samoprevara temelji na kognitivni distorciji tj. popačitvi podatkov pod vplivom motivacijskega stanja; rečemo lahko, da ni namerna. Tukaj moramo opozoriti, da se samoprevara razlikuje od klasičnih zmot in od namerne prevare po tem, da je od prve popačitev resnice motivirana, od druge pa je posledica oziroma stranski produkt (voditeljeve) samoprevare prevara ljudstva (Galeotti 2015, 887–888). Čeprav Arendtova (2003, 94) trdi, da temelj samoprevare leži v tem, da lažnik postane »žrtev« svojih laži, na način, da laž postane tudi njegova resnica, to pa je razlog učinkovitega vtisa na množice, da mu sledijo, Galeottijeva (2015, 889) tej tezi delno pritrdi, na način, da sama beseda samoprevara namiguje, da subjekt laže sam sebi, vendar je težko dojeti, da je isti subjekt lahko storilec in žrtev, kot tudi poznavalec resnice in vernik v laž hkrati. Da subjekt, kljub očitnim nasprotnim si dokazom postane samoprevaran, lahko razlagamo na več načinov: ali z željo, ki vzročno sproži njegovo pristranskost, katera vodi v zavajajoča prepričanja, ta pa so usklajena z željo, ali pa z namerno, vendar ne samo-transparentno manipulacijo svojih misli. Avtorica prav tako pravi, da je samoprevara različna od laži tudi zato, ker je mogoče, da so voditelji podlegli trenutnim okoliščinam – vodje, ki lažejo, lažejo z nekim namenom, za doseg lastnega cilja ne glede na posledice, medtem ko namen vodje pod vplivom samoprevare ni namerno negativen. A vendar moramo na tem mestu, v izogib pristranskosti, dodati še, da pa vendarle

cilj, ki je pri samoprevari prepojen z emocijami, proizvaja želeno zmoto na način ignoriranja in zavračanja zbiranja dokazov ter analiz, da bi potrdili določene cilje in prepričanja. Na tem mestu moramo poudariti še eno značilnosti samoprevare; samoprevara je selektiven mehanizem, ki se ne sproži vedno, ko smo v neprijetni situaciji ali ko sledimo svojim željam, (Ainslie v Galeotti 2015, 893) temveč je odziv na »negativne dokaze« v primerih, ko je verjetnost resničnosti dejstva visoka ali je grožnja daleč nad kontrolo posameznika (Galeotti 2015, 893).

Če je samoprevara resnično dejstvo človeškega obstoja, potem je logično prisotna tudi na političnem področju. Samoprevara je najboljši način za prevaranje drugih, zato je politična relevantnost očitna. Karizmatičen vodja je prepričljiv glede na svoja prepričanja in vero (ang. *faith*), ciničnega lažnivca, lažnivca, ki deluje za lastni interes, pa je lažje zaznati in le s težavo postane karizmatični vodja – odločilen trenutek, da bi prevara lahko trajala dlje, je torej v samoprevari, ki na ljudi deluje kot resnica. Povedano drugače; človek je razvil veliko sistemov za prepoznavanje laži z namenom, da bi se zavaroval pred prevarami. Zato je najlažje prevarati če subjekt verjame v svoje laži – v tem je moč samoprevare.

S samoprevaro je prav tako mogoče razložiti politično izgubo – če politika razpolaga z pravilnimi podatki in namerno zavaja javnost, potem ni povezave med politično lažjo in slabim koncem, če pa je javnost prevarana kot stranski produkt samoprevare, potem to pomeni, da je politika bila sprejeta na napačnih dejstvih, s tem pa si je izgubo mogoče razložiti – medtem ko si z lažmi tega ne moremo (Galeotti 2015, 891). Po Arendtovsko bi si lahko napisano razlagali na način, da posledica samoprevare in spreminjanja dejstev v javnosti prispeva k »/.../ uničenju človekovega čuta za orientacijo v območju stvarnega; ta pa ne more pravilno delovati brez zmožnosti razlikovanja med resnico in neresnico« (Arendt 2003, 99).

Resnica je torej predpogoj za laž, samoprevara pa predpostavlja izgubo resnice pri samem subjektu. V kolikor je politik samoprevaran, nastopi nevarnost, da resnica kot taka brzi v območje igube, saj so prevarani tudi tisti, njegove izjave sprejemajo resnično. Laž lahko torej nastopi samo v trenutku poznavanja resnice, v kolikor pa se izgubi sama resnica, se izgubi tudi laž.

7 Sklep: laž laže

Pot, na kateri smo morali razrahljati marsikateri miselni vozec, želimo zaključiti s pregledom ugotovitev ter jo skleniti v enovito celoto, z odgovorom na raziskovalno vprašanje, v katerem nas je zanimalo, kako se laž na ravni govora formira kot sredstvo manipulacije in ustvarjanja vtisov ter vzvodov moči.

Uvodoma smo predpostavili, da je odnos resnice in laži v določenem razmerju, katerega je bilo treba preučiti. Ugotovili smo, da se laž ne pojavlja eksplicitno in nujno ločeno od resnice, saj se preko govorjenja resnice z lažjo in laganja z resnico prepletata in povezujeta. Čeprav je laž v prepletu z resnico na eni strani družbeno koristna in konstitutivna, je politična laž v veliki meri sredstvo, ki služi predvsem družbeni hegemoniji, za doseganje zastavljenih ciljev na način namernega zavajanja drugih. Za potrebe odgovora na raziskovalno vprašanje smo vpeljali Lacanove koncepte subjektive realnosti in spoznali, da je laž mogoče razumeti samo skozi simbolni red, ki predstavlja območje besed in jezika, ki ustvarja naš svet in oblikuje naše mišljenje. Ta pa ne deluje po enostavnem principu naslavljanja označevalcev temveč preko manifestacije v Drugem. Moč laži se torej skriva v tem, da doseže učinek resničnosti; resničnosti preko Drugega. Teorija subjekta izjave in izjavljanja nam je pokazala, da je laž na ravni izjave resnična, iz ravni izjavljanja pa razberemo presežen pomen in jo v njej tudi prepoznamo. Poglavlje smo zaključili z ugotovitvijo, da jezik ni »vse«, je pa laž mogoče zagrabiti samo v jeziku, kar nam je služilo kot vodilo v nadaljevanju diplomskega dela, ko smo se pričeli ukvarjati z vprašanjem laži kot sredstva manipulacije in spreminjanja resničnosti.

V ta namen smo se poslužili preučevanja odnosa med trojico Resnica – Politika – Laž in ugotovili, da je vprašanje odnosa med resnico in politiko burilo duhove že v času Platona. Platon, kot zagovornik ideje dobrega, je nasproti resnici postavil mnenje ter problematiziral in kritiziral sofistično filozofsko gibanje. Mi pa smo problematizirali slednje in ubesedili, da politično življenje temelji na izmenjavi mnenj kot temelja družbene ureditve, osvobojenega okov totalitarizma.

Foucaultov prispevek parrhesie – odkritega govora nam je služil, da smo prikazali, da svobodni govor v demokratični družbi ni mogoč ter aktualizirali z ugotovitvijo, da je danes na pohodu politična korektnost, ki se vse prej kot sklada s konceptom odkritega govora. Politična korektnost se kaže v različnih jezikovnih praksah, med katere spadajo tudi evfemizmi, ki v številnih primerih zakrivajo družbeno realnost in legitimirajo početje političnih vodij ter

spreminjanje političnih dejstev. Slednje, torej spreminjanje dejstev, pa je nadaljevanje boja med politiko in resnico danes, kar se kaže v tem, da dejstvom preti nevarnost, nevarnost razprave. Skozi vpeljavo kategorije nujne veljavnosti, smo dognali, da določenih dejstev ni mogoče spremeniti, tudi z obćim strinjanjem in konsenzom mnenj ne, lahko pa se spremenijo z lažjo. Laž pa predstavlja bistveno večjo grožnjo kot v preteklosti, saj se z njo preko manipulacije in prikrivanja spreminjajo celotna dejstva, medtem ko poplava informacij briše mejo oziroma ločevanje resnice od laži, posledica pa je izguba orientacije v svetu. Izguba orientacije lahko pripelje, da se tudi lažnik med lažmi izgubi in postane žrtev samoprevare. Ko je enkrat popolnoma zabrisana meja med resnico in lažjo, se ne izgubi samo resnica. S tem se izgubi tudi laž, saj laž predpostavlja resnico.

8 Literatura

1. Arendt, Hannah. 2003. *Resnica in laž v politiki*. Ljubljana: Društvo Apokalipsa.
2. Balžalorsky Antić, Varja. 2013. Elementi Benevistove lingvistike izjavljanja in Meschonnicove poetike diskurza in njegov pomen za rekonceptualizacijo lirskega subjekta. *PKn* 36 (1): 253–275.
3. Cassin, Barbara. 2008. Sofistični učinek. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (233): 15–22.
4. Eenkohoorn, Piet in Johan J. Graafland. 2011. Lying in business: Insights from Hannah Arendt's »Lying in Politics«. *Business Ethics: A European Review* 20 (4): 359–374.
5. David, Khemlani Maya. 2014. Language, Power and Manipulation: The Use of Rethoric in Maintaining Political Influence. *Frontiers od Language and Teaching* 5(1): 164–170.
6. Evans, Dylan. 1996. *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London and New York: Routledge.
7. Foucault, Michel. 2009. *Neustrašni govor*. Ljubljana: Sophia.
8. Frangeš, Savina. 2005. Filozofija in politika pri Hannah Arendt. *Anthropos* 37 (1/4): 167–179.
9. Galeotti, Anna Elisabetta. 2015. Liars or Self-Deceived? Reflections on Political Deception. *Political Studies* 63: 887–902.
10. Gorenc, Nina. 2011. Pasti in izzivi političnega in diplomatskega diskurza. *Teorija in praksa* 48 (4): 893–914.
11. Jakobson, Roman. 1989. *Lingvistični in drugi spisi*. Ljubljana: Studia Humanitatis.
12. Južnič, Stane. 1989. *Politična kultura*. Maribor: Založba obzorja.
13. Kara – Murza, G. Sergej. 2011. *Oblast manipulacije: Kako elita jaha narod*. Ljubljana: UMco.
14. Karačić, Marija. 2009. Laž in laganje: pomen, zaznavanje in vloga v managementu. *Management* 4 (1): 71–83.

15. Kernev Štrajn, Jelka. 2009. *Renesansa alegorije: Alegorija, simbol, fragment*. Ljubljana: Založba ZRC.
16. Kobe, Zdravko. 2016. *O novem obskurantizmu*. Dostopno prek: <http://kvarkadabra.net/2016/04/zdravko-kobe-o-novem-obskurantizmu/> (24. avgust 2016).
17. Komel, Mirt. 2008a. O statusu filozofije in retorike v politiki. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (233): 47–55.
18. --- 2008b. Funkcija fantazme. *Časopis za kritiko znanosti* 36 (233): 96–105.
19. Lacan, Jacques. 1994. *Spisi*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
20. --- 2010. *Štirje temeljni koncepti psihoanalize*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.
21. Lukšič, Igor. 2002. Interes: Kontekstualizacija pojmov. *Teorija in praksa* 39 (4): 509–522.
22. Močnik, Rastko. 2012. Jezezik: iz lingvistike konstitutivno izključeno dvoumje konstantiv–kompetenca–izjava /performativ–performanca–izjavljanja. *DISKURZ: Od filozofije govornice do teorije ideologije*. Pedagoški inštitut, 2012: 183–202.
23. The New York Times. 2016. *Egypt Suspends 8 Female TV Anchors, Saying They Are Overweight*. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2016/08/18/world/middleeast/egypt-suspends-8-female-tv-anchors-saying-they-are-overweight.html?_r=0 (17. avgust 2016)
24. Oblak, Tanja. 1988. Virtualna javnost v luči postmodernih konceptualizacij javnega mnjenja. *Družboslovne razprave* 14 (27/28): 134–156.
25. Platon. 1995. *Država*. Ljubljana: Mihelač.
26. Reporter. 2016. *Cerar: Slovenija bo aprila sprejela 40 do 50 novih beguncev*. Dostopno prek: <http://www.reporter.si/slovenija/cerar-slovenija-bo-aprila-sprejela-prvih-40-do-50-beguncev/59535> (18. avgust 2016).
27. Stanković, Peter. 2010. *Politike popa: uvod v kulturne študije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
28. --- in Aleksandra Trupej. 2013. Vprašanje ideologije v postmarksizmu. *Teorija in praksa* 5 (5-6): 770–790.
29. Strataridaki, Anna. 1991. Epimenides of Crete: Some Notes on his Life, Works, and the Verse »Kretes aei pseustai«. *Fortunatae* 2: 207–223.
30. Vezovnik, Andreja. 2003. *Diskurz*. Ljubljana: Založba FDV.

31. Vojinović-Kostić, Jelena. 2015. Jezik i manipulacija. *Zgodovinisje in moderna družba* 1: 525–537.
32. Zupančič, Alenka. 2002. Zakaj lažemo iz vljudnosti. *Problemi* 40 (5-6): 115–132.